

Alapművek – olaszul tanulóknak

Az elmúlt években két fontos tankönyvvel gazdagodott a magyarországi olaszoktatás. Átdolgozott és kibővített formában megjelent Fábián Zsuzsanna két olyan alapmunkája, melyen a nyolcvanas évek óta a magyarországi olasztanárok sora nőtt fel.

Bár ma már csak az idősebb olasztanárok emlékeznek arra az időre, amikor nemigen válogathattak a tankönyvek között, egy hazai szerző által, hazai közönségnek, speciális igényekre írt oktatási anyag megjelenése mindig eseménynek számít. A kínálat kétségtelenül megnőtt, de még ez sem elégíti ki minden célcsoport igényét. Az is előfordul, hogy egyes szerzők kereskedelmi vagy más szemponttól vezérelve néha nem átgondolt és kipróbált tananyagokat jelentetnek meg.

A két új könyv – amint az a szerző előszavából is kiderül – két célcsoportot céloz meg, egy szélesebbet és egy speciálisat: a ‚Chi la dura la vince’ érettségizőket, nyelvvizsgára készülőknek s a bölcsészkarra felvételizőket, a másik könyv pedig a bölcsészkarok olasz szakos hallgatóit. (Ez utóbbi csoport mind a karok számát, mind a beiratkozott hallgatók számát tekintve igencsak megnőtt). A bölcsészkarok hallgatóinak az átlag nyelvtanulóét meghaladó nyelvi ismeretekkel és tudatossággal kell rendelkezniük, függetlenül attól, hogy milyen típusú szűrőn kerülnek az egyetemre érettségi után; a felvételi változhat ugyan, de szilárd nyelvismeretük, a készségek fejlettségi foka további tanulmányaik sikere szempontjából alapkövetelmény.

Már az is örvendetes lett volna, ha a két, régóta nem kapható könyv újra megjelenik, a szerző azonban ennél sokkal többre vállalkozott, amikor átdolgozott és kibővített formában adta ki újra azokat. A változás már első ránézésre feltűnő, a régi szürke jegyzetformát tetszetősebb külső váltotta fel, nőtt az oldalszám is. De hogy ennél többről van szó, már a címekből is kiderül: a korábbi ‚Esercizi di lessicologia italiana’ helyett ‚Esercizi e manuale di lessicologia italiana’, illetve az ‚Olasz nyelvtani feladatgyűjtemény érettségizőknek és nyelvvizsgára készülőknek’ helyett ‚Olasz nyelvi gyakorlatok és alapszókinés érettségizőknek, nyelvvizsgázóknak és egyetemre készülőknek’. Míg a lexikai, lexikográfiai kötet kizárólag a szerző munkája, a ‚Chi la dura la vince’ esetében *Kardos Orsolya* Ph.D hallgató személyében szerzőtárs is megjelenik. (Fábián Zsuzsanna szívesen dolgozik csapatban, több régebbi munkáját is társszerzőkkel írta). A változásokról és annak szükségességéről a szerzői előszók adnak felvilágosítást. Ezek tükrében érdemes megvizsgálni, mit tartalmaz, miben változott a két könyv.

Az ‚Esercizi e manuale di lessicologia italiana’

Ez a könyv eredetileg magyarországi (és finnországi) egyetemi órák tapasztalata alapján született, az itt tartott kurzusok lexikai feladatait gyűjtötte kötetbe a szerző. Az új kiadás során a kötet gyakorlati részét átdolgozta, modernizálta, egyes feladatokat kicserélt, új témaköröket vett fel. Ugyanígy frissítette az elméleti részeket is. Megtartotta viszont az eredeti, három egységből álló jegyzet struktúráját: gyakorlatok, lexikológiai terminusgyűjtemény és válogatott bibliográfia.

A gyakorlati rész összeállításánál a szerző legnehezebb dolga a szelektálás lehetett. Terjedelmi okokból bizonyára kénytelen volt sok témakört, sok érdekes és hasznos feladatot félretenni. A feladatok három nagyobb egységre tagolódnak: szemantika, a szó-készlet szociolingvisztikai tagozódása és a szóképzés.

Az első rész a jelentéssel kapcsolatos feladatsorral indul, ez új az előző kiadáshoz képest. Ebben a fejezetben olyan fontos jelenségek gyakoroltására nyílik lehetőség, mint a

jelentésváltozás, a szemantikai mező, a metaforikus jelentés. A második egység a poliszemiáról szól, arról a nyelvi jelenségről, ami mindig is a nyelvtanuló – bármely nyelv tanulója – számára az egyik legnagyobb nehézséget okozza. A szerző a feladattípust megtartotta, és csökkentette az egyes feladatok példáinak számát. Ebben a részben az olasz „penna” szó különböző jelentéseit mutatja be, a legújabb egynyelvű és kétnyelvű szótárak címszavának vizsgálatán keresztül. Ez rendkívül hasznos szemináriumi dolgozatokat vagy szakdolgozatokat készítőik számára. A harmadik egység témája a homonímia és a homográfia. A homonímia megkülönböztetése a poliszemiától nem mindig egyértelmű. Igen jó ötlet, hogy az átdolgozott kötetben a jelenséget a homonímián alapuló szójátékokon keresztül illusztrálja. A másik nyereség, a „hamis barátok”-nak szentelt feladatsorozat. Ez olyan terület, amellyel ez idáig keveset foglalkoztak a magyar lexikológusok. Fábián Zsuzsanna az utóbbi években több elméleti írást is publikált ezzel a kérdéssel kapcsolatban. A jelenség alapja, hogy az elsősorban latin-görög eredetű nemzetközi szó az érintett nyelvekben eltérő fejlődésen ment keresztül, ezért ma már teljesen más jelentéssel bír (morvido), specializálódott (depressione) vagy más konnotatív jelentést vett fel (collaborare). (A magyar és az olasz szavak közötti eltérő jelentések kialakulásában a német közvetítésnek is lehetett szerepe.) Mivel ez a jelenség sok félreértést okoz, mindenképpen nagyobb figyelmet érdemel. A gyakorló olasztanárok újabban már angol-olasz vonatkozásban is járatosak a kérdésben: mivel a diákok jelentős részének az angol az első idegen nyelve, számos lexikai hiba ennek tudható be (parenti-parents, introdurre-presentare).

A szinonímia fejezet az egyik legbővebb, hiszen sok olyan témát is érint, amit más könyvek külön fejezetben tárgyalnak (ilyen például az intenzitás és az eufemizmusok). Másrészt olyan kérdéstről van szó, amely középhaladó és felső fokon is igen sok gondot okoz. Az egyik nehézség abból áll, hogy a nyelvtanuló nem mindig képes a szótár adta szinonimák közül kiválasztani a megfelelőt, és a szótár nem mindig ad pontos eligazítást. Az anyanyelvi háttér is sokat számít: sok tipikus hiba következik abból, hogy az olasz nyelv különbséget tesz olyan szavak között, amelyek között a magyar nem: (rövid: corto, breve, kérdés: domanda, questione).

A szinonimákkal kapcsolatos másik kérdés a szókincs mennyiségi oldalára vonatkozik. Sok nyelvtanuló megelégszik egy behatárolt szókincs ügyes forgatásával. Ezért is nagyon hasznos a könyv 18. és 19. gyakorlata.

Az anyag elrendezésénél minden könyvben lehetnek bizonyos átfedések az egyes témakörök között. Ebben a fejezetben ilyen a 10. és a 12., amely a szóképzés-részben vagy a 11., amely a jelentésről szóló fejezetben is helyet kaphatott volna. Vagy a földrajzi szinonimák, amelyeket a szerző – teljes joggal – a szociolingvisztikai részben helyezett el. A jelentést körüljáró blokk az ellentétes jelentéssel és a hiponímiát bemutató résszel zárul. Az első gyakorlati, a másik inkább elméleti jelentőséggel bír.

A második fejezet, az olasz szókészlet történeti és szociolingvisztikai szempontú vizsgálata hiány pótló mű, magyarul nem áll rendelkezésre semmi hasonló. Az olasz nyelv számos változata között a szerzőnek itt is elsősorban azt a nehéz döntést kellett meghoznia, hogy milyen témaköröket vesz fel ebbe a fejezetbe. A csoportnyelvek közül a gergo az, ami különös érdeklődésre tart számot. Állandóan változó területről van szó, ami folyamatos frissítésre szorul, és valóban csak arra buzdíthatjuk tanítványainkat – ahogy ezt a szerző is teszi –, hogy kísérjék figyelemmel ennek a nyelvnek a változásait, és gyűjtsék a legújabb példákat.

Mindenki, aki magyarul próbált írni olasz nyelvészeti kérdésekről, megtapasztalhatta a terminológiai bizonytalanságból adódó nehézségeket. Milyen jó lenne, ha mások is követnék a példáját és a magyarországi italisztikai műhelyek közösen megalkotnák a bölcsészkarok számára a kétnyelvű terminológiai szakszótárakat!

Az olasz nyelv változatai közül kiemelt helyen kell említeni a szaknyelvek fontosságát. Ennek kapcsán a szerző nem vállalkozhatott másra, mint hogy kóstolót adjon a szaknyelvi lexikából, mivel olyan kiterjedt jelenségről van szó, amelynek tárgyalása nem végezhető el egy általános lexikológiai jegyzet keretei között.

A regionális tagozódás igen jellemző vonása az olasz szókészletnek. Jó, ha az olasztanár tudja, hogy a köznyelvi szókincs egy része dialektális eredetű, másrészt pedig tisztában van azzal, hogy földrajzi szinonimák (és homonimák) sora teszi izgalmassá az olasz szókészlet elsajátítását. A történeti aspektussal két fejezet: az archaizmusokat és a neologizmusokat tárgyaló fejezet foglalkozik. Az elméleti kérdéseken túl egy olasz szakos számára mindkét csoport fontos, az első a klasszikusok, a másik az újságok olvasását könnyíti meg.

A „Forestierismi, prestiti, calchi” című fejezet igen gazdag elméleti és gyakorlati anyagot tartalmaz: megismerhetjük az olasz szókészlet történeti tagozódását. Két csoportot emelnek ki: a latin szavak átalakulását, illetve a sok példával illusztrálható tudós szavak és az allotropusok kérdését. A mai olasz nyelvben is igen jellemző az idegen szavak használata (ezek sokszor önálló életet élnek, és a befogadó nyelvben más jelentést, vagy más árnyalatot kapnak). Arról, hogy az idegen szavak tömeges beáramlása természetes vagy káros, Olaszországban is megoszlik a nyelvészek véleménye. Az azonban helyes, hogy több gyakorlat is a szavak helyettesítését (és értelmezését) gyakoroltatta.

A fejezetben a szerző nagy figyelmet szentel a magyar nyelv olasz, valamint az olasz nyelv magyar eredetű kölcsönzavainak. Különösen érdekes a 4. feladat, amely sok új példán keresztül azt mutatja be, hogy miként kezeli a magyar újságnyelv az olasz szavakat. Ezeknek a későbbi sorsa kiszámíthatatlan: sok megoldás az alkalmi használat szintjén marad, mások közismert idegen szavakká válnak és esetleg meg is honosodnak a magyar nyelvben.

A gyakorlatok utolsó egysége a szóalkotás módjait tárgyalja, különös tekintettel az olasz nyelvre jellemző szóképzésre. A szóképző elemek ismerete gyakorlati szempontból is igen fontos, hiszen segítségükkel könnyedén megérthetjük azokat a szavakat is, amelyeket egy szótárban hiába keresnénk: amelyek speciális jellegük, újdonságuk vagy alkalmi használatuk miatt nem kerültek be. Az újság- és a szaknyelvek különlegesen gazdagok ezekben az elemekben. Másrészt ezek nagy része más európai nyelvekben is megtalálható, segítve azok megértését is. A nemzetközi jellegű elő- és utóképzők, elő- és utótagok után egy olyan szóképzési formát emel ki a szerző, amely az olasz nyelv egyik sajátosságának tekinthető: ezek pedig az alterati-k, azok a képzők, amelyek módosítják az eredeti szavak árnyalatát. Ezek felismerése sem könnyű, hiszen a végződés nem mindig ad útmutatást arra nézve, hogy mikor van képzett szóval dolgunk. Ha lehet képezni, még veszélyesebb, hiszen ugyanaz az árnyalat több képző segítségével is kifejezhető, és ugyanannak a képzőnek többféle jelentése is lehet. (A regionális használat itt is tovább bonyolítja a helyzetet.)

A nyelvtanuló számára a szóképzés nehézsége abból áll, hogy ugyanabból az alapszóból több azonos szófajú képzett szó is képezhető, s ezek igen hasonlóan egymáshoz (previdenza-previsione, trattamento-trattazione, fantasioso-fantastico, festoso-festivo, generoso-generico, originale-originario), ezért valódi csapdát jelentenek. Másrészt bizonyos szóképző elemek általánosításával gyakran képeznek nem létező szavakat: umilianza, trascurazione, confessazione, disutile, adattazione, scomprendibile, elencazione, elencamento, crollata.

A szóösszetétel bemutatására is változatos példaanyagot találunk. Itt kapnak helyet az újabb, angol hatásra keletkezett összetételek és a szóképzés és összetétel „határesetének” tartott elő- és utótagok is. (A felsoroltakon kívül az élő nyelvhasználatban sok hibrid forma is létezik, az újságnyelvben hemzsegnak az ilyen típusú kreációk).

Sajnos a régi jegyzet két utolsó fejezete, a vonzatok és a frazeológia ebből a kiadásból kimaradt. A vonzatokkal kapcsolatos feladatok az azóta megjelent vonzatszótárba kerül-

tek át, a frazeológiáról a szerző szintén készített egy külön könyvet. (Itt jegyzem meg, hogy ez utóbbit évek óta szintén nem lehet megszerezni).

Ha csak ennyi lenne is, minden elismerést megérdemelne, de a kötet ennél többet nyújt, hiszen még két értékes részt tartalmaz. Magyarországon olasz-magyar vonatkozásban kevés szakszótár készült, a hiány fokozottan érvényes a humán tudományok területére. Mint előző munkáiban már megtette („Antologia di onomastica italiana”, 2001) Fábián Zsuzsanna most is vállalkozott arra, hogy a maga területén ezt a hiányt pótolja. Mindenki, aki magyarul próbált írni olasz nyelvészeti kérdésekről, megtapasztalhatta a terminológiai bizonytalanságból adódó nehézségeket. Milyen jó lenne, ha mások is követnék a példáját és a magyarországi italianisztikai műhelyek közösen megalkotnák a bölcsészkarok számára a kétnyelvű terminológiai szakszótárakat!

A kötetet gazdag és korszerű szakirodalom jegyzék egészíti ki. Ez az egyetemi oktatásban nemcsak a nyelvgyakorlat órákon, hanem a nyelvészeti tárgyak tanulásánál (lexikológia, szociolingvisztika, nyelvtörténet órákon) egyaránt haszonnal forgatható. Ha a magyar-olasz kontrasztív feladatoktól eltekintünk, a jegyzetet más, európai országok egyetemén is használni lehet.

A, Chi la dura la vince

A Fábián-Kardos szerzőpáros könyve elsősorban azokhoz a felsőbb évfolyamos gimnazistákhoz szól, akik már alapismeretekkel rendelkeznek, s addigi ismereteiket rendszerezni kívánják. (A régi kiadás felmérő teszttel indul, az újból ez valami miatt kimaradt).

A rendszerezésre kétségtelenül szükség is van: az, aki ma középiskolában tanulja az olasz nyelvet, sok nyelvkönyv között válogathat. A szójegyzék előszavában is említésre kerülő tankönyvek mellett még többet is megemlíthetnénk, nem beszélve azokról a tanulókról, akik természetes környezetben sajátították el a nyelvet. Az egyes könyvek különbözőképpen strukturálják és súlyozzák a nyelvtant, ezért sokszor kimaradnak részek, vagy bizonyos fejezetek tárgyalása töredékes marad. (Elég szemügyre venni, hol és hogyan tárgyalják az utóbbi évtizedek olasz nyelvkönyvei például a mondatrövidítés kérdését.) Ezen kívül a nemzetközi közönség számára írt könyvek nem számolhatnak a magyar nyelvtanuló jellegzetes problémáival, nem tartalmazhatnak kontrasztív gyakorlatokat sem.

A könyv a következő fejezetekre oszlik: nyelvtani és lexikai gyakorlatok, az azt követő kulcsokkal, két irányú fordítás gyakorlatok, kulcsokkal, olasz-magyar szöszedet és bibliográfia.

A kötet az olasz leíró nyelvtan legfontosabb fejezeteit változatos feladatsoron (kiegészítés, átalakítás, felelet-választás, két irányú fordítás, hibajavítás) keresztül gyakoroltatja. Nem törekszik – nem törekedhet teljességre, de tartalmazza azokat a legfontosabb kérdéseket, aminek tudását ezen a szinten a különböző mérések megkövetelik a nyelvtanulótól. A tematikus fejezeteket összefoglaló tesztek követik. (Az előző kiadásban található nyelvtani mutató ma már nem került be, nyilván a nyelvtanulás megváltozott körülményei miatt). A feladatsor nagy erénye, hogy a gyakorlatok döntő része produktív, kontrasztív, rendszerez és tudatosít. Általában a köznyelvi írott normát tartja szem előtt, időnként azonban bemutatja a beszélt nyelv alternatív lehetőségeit is (például a feltételes mondatok, 8. Feladat). Itt többnyire egyetlen megoldást fogad el a szerző, a felvételi feladatok kulcsaiban megengedőbb pozíció volt a jellemző. Az utasítások egyértelműek, pontosak, időnként nemcsak gyakoroltatják a nyelvtant, hanem magyarázzák is. Vannak feladatok, amelyekről bizonyára itt hall először a nyelvtanuló. A példamondatok köznyelvi anyagra épülnek – bár az sem lenne halálos bűn, ha néha 1–1 szót meg kellene néznie a tanulóknak.

A „Lexikai gyakorlatok” fejezetének beiktatása azért is öröndetes, mert az olasz nyelvtanítás alsóbb szintjein hagyományosan inkább nyelvtani feladatokat találunk, lexikai gyakorlatok kifejezetten ritkán kerülnek elő, ezeket inkább a felsőfokra szánt tankönyvek tartal-

mazzák. Itt azokból a lexikai gyakorlataiból kínál egy csokrot a szerző, amelyek ismerete ezen a szinten is elvárható. Segít ráébreszteni a tanulót olyan jelenségekre, mint az azonos alakú szavak, a többjelentés, a jelentéstartományok. Ezek mind segítenek abban, hogy a diák számos buktatót elkerüljön. Ebbe a fejezetbe is kerültek be újdonságok (a hamis barátok), és szerencsére megmenekült az állandó szókapcsolatokat tárgyaló fejezet is.

A harmadik részben kapnak helyet a fordítandó szövegek. A fordítási készség fejlesztését idáig az érvényben levő vizsgarendszer is támogatta, hiszen az érettség, felvételin és a kétnyelvű nyelvvizsgán fontos szerephez jutott a fordítási készség mérése. Mára ez a helyzet megváltozott, de ez nem jelenti azt, hogy a nyelvek közötti közvetítés készsége ne lenne ugyanolyan fontos, ha nem még fontosabb is, mint régebben. A fordítási készség fejlesztése iskolai keretek között bonyolult terület: amíg a nyelvtanuló nem ér el egy középszintre, nem érdemes elkezdni. Nehezíti a helyzetet az időhiány, a javítási problémák sora, valamint, hogy olyan összetett készségről van szó, amely sokszor túlmutat a nyelvi kompetencián (szótárzási jártasság, szövegösszefüggések felismerése, a nyelv kulturális tartalmának ismerete, érettség, műveltség, intelligencia, józan ész, magyar fogalmazási készség), mindez szükségeltetik, van tehát mit fejleszteni.

A szövegek (ismertetések, újságcikkek, anekdoták) révén kulturális ismeretekhez is jut a tanuló. Több cikk szól az olasz-magyar kapcsolatok valamelyik vetületéről. Ez már csak azért is öröndetes, mivel a mostani, nemzetközi közönségnek szánt tankönyvekből – és a nyelvtanulók ismereteiből – hiányoznak ezek a részek. Az előző kiadáshoz képest újdonság, hogy a szövegek fordítását is tartalmazza a könyv, ami akkor is támpont, ha tudjuk, hogy minden szövegnek több egyenértékű jó fordítása is lehetséges. Érdekes lett volna, ha betekintést nyerhetne a nyelvtanuló a fordítások értékelésének rejtjelmeibe is, hiszen a nyelvtanulók és gyakran a nyelvtanárok között is makacsul tartja magát az a vélemény, hogy ennek a feladatnak az értékelése teljesen szubjektív. Más, elterjedtebb idegen nyelvekből régóta léteznek ilyen segédanyagok is, amelyek nagy segítséget adnak nemcsak a nyelvtanulónak, hanem az értékeléssel kapcsolatban önhibájukon kívül gyakran bizonytalankodó kezdő tanároknak is.

A gyakorlókönyv előző kiadásához képest egy új fejezettel, egy speciális olasz-magyar szószedettel is gazdagodott. Ez a szótár ugyanis a magyar középiskolákban leginkább használatos tankönyvek szóanyagát dolgozta fel, majd összevetette a gyakorisági szótár szóanyagával. A mintegy 5000 címszót ötféle csoportba rendezte: szavak, amelyek mindhárom tankönyvben, illetve csak két vagy egyetlen tankönyvben található meg. A negyedik csoportot azok a szavak adják, amelyek, bár alapvetőek, egyik tankönyvben sem szerepelnek. Végezetül az utolsó csoportot azok a szavak alkotják, amelyek szerepelnek ugyan valamelyik tankönyvben, de ismeretük egy magasabb szinten elvárható csupán. Az öt csoportot más és más tipográfiai szedéssel jelölték, így első pillantásra felismerhető a szó hovatarozása. Ezen kívül a szótár minden olyan praktikus információt tartalmaz, amire a nyelvtanulónak szüksége van: a jelentéseken túl a szavak stilisztikai értékét és esetleges szaknyelvi használati körét, a szabályostól eltérő esetekben a hangsúlyt, a vonzatot stb. Ez újabb nagy segítséget jelent a nyelvtanulónak, aki ellenőrizheti, hogy mi az, aminek tudása az egyes szinteken elvárható, de a nyelvtanárnak is, aki ennek ismeretében tudja, hogy a különböző háttérrel érkező tanulók szókincsében mire építhet.

A könyvet bőséges ajánlott irodalomjegyzék zárja, amelyben a magyar kiadású olasz nyelvkönyvek és segédanyagok felsorolásán kívül megtalálható mindaz, amiből tanulhat és ismereteit bővítheti az olasz nyelv és kultúra iránt érdeklődő.

A kötet kétségtelenül olyan időpontban jelenik meg, amikor a közoktatásban a vizsgarendszerek terén nagy változás zajlik: kevesebb nyelvtani és több kommunikatív feladatot kell megoldani. A kommunikáció központú nyelvtanítást és a nyelvtan tanításának kapcsolatát nem mindenki érti világosan, szó sincs arról, hogy ez a megközelítés ne tartaná fontosnak a nyelvtani ismeretek szilárdságát, mely nélkül sem szöveget megérteni, sem

létrehozni nem tud a nyelvtanuló. A fordítás pedig soha nem volt aktuálisabb, mint éppen ma, amikor egyre több helyzetben kell két nyelv között közvetíteni. (A gombamódra szaporodó fordító- és tolmácsképző tanfolyamok iránti érdeklődés is ezt mutatja).

A két tankönyv átdolgozásával olyan anyagok jelentek meg újra a tankönyv piacon, amelyek mindig időszerűek, s az olasz nyelvet tanulók számára hivatkozási pontot és minőségi garanciát jelentenek. Magas szintű tudományos felkészültség, precizitás és alaposág jellemzi szerzőjüket, akinek munkáin mindig érződik a hitelesítő tanári gyakorlat is. Mindkét kiadvány nagy segítséget jelent nyelvtanulónak, nyelvtanárnak egyaránt, de ugyanúgy az olasz nyelvészet iránt érdeklődőnek is, aki kutatásaihoz számos ötletet meríthet belőlük.

Zsuzsanna Fábán (2003): *Esercizi e manuale di lessicologia italiana*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba.

Fábán Zsuzsanna – Kardos Orsolya (2004): *Chi la dura vince Érettségizők, nyelvvizsgálók, egyetemre készülők*. Eötvös Kiadó, Budapest

Józsa Judit

Olasz Tanszék, BTK, PTE

Nyelvbotlások

Huszár Ágnes kötete az első magyar nyelvű monográfia a beszédprodukciónak témaköréből.

ATinta Tankönyvkiadó 'Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához' című sorozatának negyvenedik darabját ('A gondolatól a szóig') az alkalmazott nyelvészet, azon belül a pszicholingvisztika jeles képviselői: *Gósy Mária* és *Kassai Ilona* lektorálták. A szerző évek óta oktat a Veszprémi Egyetem Tanárképző Karán és a Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskoláján. Két önálló könyve, ötvennél több tanulmánya, számos recenziója, nyelv művelő és tudomány népszerűsítő írása jelent már meg. Ez a monográfia a pécsi egyetemen megvédett habilitációs értekezésének átdolgozott és kibővített változata.

A mű bevezető fejezetei tudománytörténeti összefoglalóként is olvashatók. A beszédprodukciónak kutatás története napjainkig követhető nyomon benne, de a leglényegesebb információkat a szerző saját kutatásai szolgáltatják.

A könyv külön erénye a majdnem 290 tételből álló szakirodalom-jegyzék. Ezt áttanulmányozva megállapíthatjuk, hogy a szakterület művelői elsősorban angol és német nyelven publikálnak. Nagy számban szerepelnek 2000 után megjelent, friss források. A leggyakrabban idézett szerzők közé tartozik: *G. S. Dell*, *V. A. Fromkin*, *M. F. Garrett*, *Gósy M.*, *Kassai I.*, *W. J. M. Levelt*, *Pléh Cs.*, *Roelofs A.*, *Stemberger J. P.*

Az első fejezet a laikusok számára valószínűleg furcsa állítással indít: meglepő, hogy az emberek megértik egymást, képesek megosztani gondolataikat egymással. A mindennapok emberét ez a megállapítás azért lepheti meg, mivel számára a beszédprodukciónak folyamatai nem válnak (ön)reflexió tárgyává, pedig amikor beszélünk, egy többfázisú, több elemből álló, rendkívül gyors folyamatot vezérlünk viszonylag jó hatáskokkal.

A mű megjelenése éppen azért jelentős, mert a közvetlen megfigyelés számára jórészt hozzáférhetetlen folyamatot vesz górcső alá. Míg azonban a komplementer folyamat, a beszédértés esetében mind az inputot, mind az outputot befolyásolni tudjuk, a beszédpro-

dukcionál nem ez a helyzet. Mivel a spontán beszéd esetében az input – a beszédszándék – még maga a beszélő számára is jórészt hozzáférhetetlen, csak az output, a beszédprodukciónak látszik megfigyelhetőnek, elemezhetőnek. A spontán módon létrejött vagy kísérletileg kiváltott beszédprodukciónak nem hibátlan folyamat, a hibák elemzése következtetések levonására ad alkalmat a folyamat lefolyásával kapcsolatban. A nyelvbotlásszerű hibákat a normál tevékenység olyan zavarainak tekintik, amelyeknek az elemzése kulcsot adhat a tevékenység szerveződésének megértéséhez.

A nyelvbotlást Huszár *Boomer* és *Laver* meghatározására támaszkodva definiálja: „Nyelvbotlásnak az adott nyelvet első nyelvként beszélő, mentálisan egészséges, átlagos intelligenciájú felnőtt ember – szándéka ellenére létrejövő, saját fonológiai, morfológiai, szemantikai stb. normatudatának meg nem felelő – hibás beszédprodukciónak nevezzük”.

Nyelvbotlás történik akkor, ha a szándékolt normatívhoz képest egy nyelvi elem kiesik, egy új megjelenik, két elem helyet cserél vagy összeolvad. A nyelvbotlások okát a szerző a beszédtervezés és beszédtevékenység folyamatában szükségképpen megteendő változásokban, valamint a közvetlen nyelvi környezet hatásában ragadja meg. A folyamatban nem feltétlenül keresendő hibaforrás, ami egyébként lehet nyelvi és nem nyelvi. Előbbiről akkor beszélünk, ha a kívülvilágban zajló beszédnek, például a háttérrádiózásnak valamely eleme beszüremkedik a beszédbe. Nem nyelvi jellegű hatás akkor eredményezhet hibát, ha a beszélő a téri vizuális vázlatlötombön keresztül környezetének valamely elemét szándéka ellenére megnevezi vagy valamely módon utal rá. Ekkor a beszélő által látott tárgyak megnevezése szövídök be a beszédbe.

Nyelvbotlás történik akkor, ha a szándékolt normatívhoz képest egy nyelvi elem kiesik, egy új megjelenik, két elem helyet cserél vagy összeolvad. A nyelvbotlások okát a szerző a beszédtervezés és beszédtevékenység folyamatában szükségképpen megteendő változásokban, valamint a közvetlen nyelvi környezet hatásában ragadja meg. A folyamatban nem feltétlenül keresendő hibaforrás, ami egyébként lehet nyelvi és nem nyelvi. Előbbiről akkor beszélünk, ha a kívülvilágban zajló beszédnek, pl. a háttérrádiózásnak valamely eleme beszüremkedik a beszédbe. Nem nyelvi jellegű hatás akkor eredményezhet hibát, ha a beszélő a téri vizuális vázlatlötombön keresztül környezetének valamely elemét szándéka ellenére megnevezi vagy valamely módon utal rá. Ekkor a beszélő által látott tárgyak megnevezése szövídök be a beszédbe.

A nyelvbotlástudomány módszertanáról önálló fejezet szól. Ebből akár a kezdő kutatók, átlagos háttértudással rendelkező olvasók számára is kiderül, hogyan történik az empirikus kutatás nyelvi adatokból álló gyűjtémények, nyelvbotlástudományok segítségével. Nyelvbotlástudományokat előállíthatók spontán nyelvbotlások gyűjtésével vagy kísérleti úton. A gyűjtésnek két módja van: on line módszer; off line módszer.

Az on line módszer az egyszerűbben kivitelezhető, ezért mind a mai napig sokan alkalmazzák: a legtöbb korpusz ilyen. A gyűjtő előre megállapított szempontok alapján felírja és rendszerezi a mindennapi élet folyamán hallott nyelvbotlásokat. Gyengéjének tartják, hogy az előállított adathalmazok tükrözik gyűjtőjük előzetes elvárásait. Előnye, hogy a kutatónak módja van a hibás alak létrejöttének megfigyelésére, a beszélők megkérdezésére.

Az off line módszerrel a kutató a spontán beszédre készít hangfelvételeket vagy ezek hűséges fonetikai leírását elemzi a bennük előforduló nyelvbotlások alapján. Előnye, hogy nem kell számolni a gyűjtő előzetes elvárásaival és a figyelmének ingadozásai mi-

att bekövetkező torzításokkal. Mód van arra, hogy több független személy is meghallgassa ugyanazt a felvételt, egymás után többször is. A lejegyzések nagyon megbízhatók. A módszer gyengéje, hogy nincs mód a körülmények leírására.

Dramái a különbség a kétféle módszerrel gyűjtött korpuszok összetétele között. A beszédhangokat érintő nyelvbottlások magasabb arányt mutattak az on line korpuszban, mint az off line adatbázisban. Hasonló arányokat mutat a szavakat érintő nyelvbottlások összehasonlítása is.

Nyelvbottlások kísérleti úton is létrehozhatók. Az effajta adatbázisok előnye, hogy statisztikai értelemben véve kiegyensúlyozottak. Az adatközlők csoportjainak (nő, férfi, életkor stb.) kiválasztásában a kísérletvezető szándéka dönt. Ennélfogva a kísérleti helyzetben létrehozott korpuszok különösen alkalmasak hipotézisalkotásra és annak empirikus ellenőrzésére. Másik előnyük, hogy kialakíthatóak olyan helyzetek, amelyekben a való életben nagyon ritkán előforduló nyelvi adatok is létrehozhatók, ám ezzel a módszerrel elsősorban a fonetikai és a morfológiai szint hibái válthatók ki. Hátránya, hogy a beszédprodukciónak egésze nem, csak egyes részei modellálhatók kísérleti helyzetben.

A nyelvbottlásokhoz hasonló három jelenséget is bemutat a szerző: 1. a „nyelvemen van” jelenség, 2. az elírás (kézi és gépi), 3. félreolvasás.

Bár mindhárom mindennapi jelenségnek tűnik, ezúttal közülük csak az elsőt emelem ki. A „nyelvemen van” kifejezést többé-kevésbé sikeres szótalálási kísérletek összefoglaló nevéként használja Huszár. Abban különbözteti meg ezeket a nyelvbottlástól, hogy míg a nyelvbottlás esetében két vagy több nyelvi elem hat egymásra, a „nyelvemen van” jelenség esetében egy nyelvi elem keresése marad teljesen vagy részlegesen sikertelen. Van, amikor a beszélő egyáltalán nem tudja a keresett szó hangalakját felidézni. Előfordul az is, hogy a keresett szó bizonyos tulajdonságai felidéződnek számára (szótagszám, hangrend, hangsúlyos szótag helye, a szó vége, a kezdő beszédhang, a szó nyelvtani neve, a főnév megszámlálható vagy megszámlálhatatlan volta), kimondani mégis képtelen. A jelenség lényege, hogy a beszélő pontosan tudja, mire gondol, például feltűnik előtte a keresett szó képe, a szó alakját azonban nem képes, vagy csak töredékesen képes felidézni.

Részletesen megismerhetjük a beszédprodukciónak kutatásának történetét. Az ismertetés a nyolcadik századi arab grammatikusokkal kezdődik, akik már gyűjtöttek hibás nyelvi megnyilvánulásokat, nyelvbottlásokat. Kiemelt figyelmet kap a téma kutatásának kezdeti időszaka. Európában a rendszerszerű hibázásokra az újgrammatikusok figyeltek fel először. Elsősorban az érdekelte őket, hogy milyen törvények alapján változnak a nyelvek, céljuk a hangváltozások univerzális sajátosságainak felderítése volt. Az újgrammatikusok közül *Rudolf Meringer* szánta rá magát a nyelvbottlások szisztematikus gyűjtésére és elemzésére. Hatalmas anyagot gyűjtött össze, több mint nyolcezer nyelvbottlás, elírás és félreolvasás képezte vizsgálatának korpuszát. Tipológiájának alapjául a nyelvi elemek minőségének megváltozásán alapuló (összeolvadások, illetve helyettesítések) és a nyelvi elemek helycseréjén alapuló nyelvbottlások (felcserélések, anticipációk, posztpozíciók) megkülönböztetése szolgált.

Meringer nyomán *Wundt* külön tárgyalja az egyes nyelvi szinteken előforduló nyelvbottlásokat. Ezek lehetnek betoldások, kihagyások, cserék. Ezek a mechanizmusok érinthetnek egy-egy beszédhangot, egész hangcsoportot, sőt szavakat is. A cserékkel kapcsolatban *Wundt* megállapítja, hogy a beszéd folyamatban később következő elem előre kerülése gyakoribb, mint annak fordítottja. Ezt azzal magyarázza, hogy a gondolat gyorsabban szárnyal, mint az őt követő beszéd. Huszár rámutat arra, miben haladja meg *Wundt* tipológiája Meringerét: logikailag és grammatikailag hibátlan mátrixot alkot a lehetséges nyelvbottlások tipológiája számára; rámutat a közös szemantikai mező jelentőségére a nyelvbottlások létrejöttében; utal a nyelvbottlások multikauzális jellegére; értelmezi az anticipációs és perszeverációs elvetéseket.

A nyelvbotlásokkal, elszólásokkal kapcsolatban talán leginkább *Freud* neve jut az átlagos olvasó eszébe. Az általa kidolgozott személyiségelmélet a személyiséget tudatos és nem tudatos (ösztönös) erők harctereként fogja fel. A szocializáció során a kontroll kiterjed nemcsak az egyén cselekedeteire, hanem gondolataira is. Az ösztön-ént azonban nem lehet teljesen a háttérbe szorítani, Freud ennek a számlájára írja az elszólásokat, elírásokat és a félreolvasásokat.

A beszédproduktív kutatások tárgyában megjelenő súlyponteltolódásról is képet kaphatunk a könyvből. Míg kezdetben főleg a fonetikai és az akusztikai szintre korlátozódott a figyelem, a hetvenes években az artikulációt megelőző tervezési szakasz(ok) került(ek) a középpontba. Ezt a súlypontáthelyezést a beszédproduktív modellek tették lehetővé. Ezek az egymástól jelentős mértékben eltérő modellek egységesek abban a tekintetben, hogy a beszédproduktív (és a beszédértés) egy több szakaszból álló folyamat. Korábban, a huszadik század első felében a valamit mondani akarás szándékának hangzó beszéddé válását olyan egyfázisú történésnek gondolták, amely nem érdemli meg a róla való tudományos gondolkodást. *Lashly* állapította meg először 1951-ben, hogy a beszédtevékenység szükségszerűen kétfázisú folyamat, különálló tervezési és kivitelezési szakaszokból áll. Legfontosabb felismerése az volt, hogy az elemek között sorrendi csere csak akkor mehet végbe, ha már több elem van készenléti állapotban. Ezzel magyarázatot adott a Meringer korpuszában is nagy számban képviselt anticipációs, perszeverációs és metatézis helyesbítések létrejöttére.

A hetvenes évek óta kidolgozott modelleket két fő típusba sorolja a szerző: autonóm szeriális modellek; interaktív modellek. Ezeknek számtalan altípusa létezik, ezek egyenkénti részletes bemutatására nem térek ki, csak a két modelltípus általános jellemzésére. A két modelltípus a nyelvi kimenet predikciója szempontjából kevés igazi különbséget mutat. A szeriális modellek legfőbb hibájának a merevséget tartották, valamint azt, hogy kevésbé tudták kezelni a helyesbítési lehetőségeket. Az interaktív modellek közös jellemzője, hogy a beszédproduktívban a később működésbe lépő modulok visszahathatnak a korábbiakra.

Ha a konceptusszint intencióját is figyelembe vesszük, akkor az előbb bemutatott két főtípus mellett megjelennek a szociális modellek, amelyek foglalkoznak a konceptus szintjén kialakuló beszédshándékkal is.

Egy teljes fejezet foglalkozik a beszédproduktív folyamatával, vagyis azzal, hogy mi játszódik le a konceptustól a hangzó beszédig. Huszár Ágnes a konceptuális lexikont egymással asszociatív módon kapcsolatban álló csomópontok hálózataként szemlélteti. Az elemek sok, egymástól különböző asszociációs pályán állnak egymással kölcsönös felidézhetőségi kapcsolatban. Tehát a mentális lexikon konnekciós hálózatként működik, ahol egy-egy csomópont aktiválása vele kapcsolatban álló sok más csomópontot is „felébreszt”. Ezeket a kapcsolatokat a sokféleségére a kognitív pszichológia kísérletei is bizonyítékkal szolgálnak.

Nagyon érthetően, áttekinthetően, ábrák segítségével kapja kézhez az olvasó a beszéd folyamatának és szintjeinek a leírását. Amikor mondani szándékozunk valamit, először a konceptuális lexikonban jönnek létre kapcsolatok. Ezek még nem nyelvi jellegűek, de szerveződésük már felmutat nyelvi jegyeket. A beszédshándék tartalmazza: amiről mondani szándékozunk valamit; amit mondani kívánunk róla; a tárgyakra vonatkozólag egytöbb, határozott-határozatlan oppozíciót; 4. a cselekvés, történés idejére, módjára vonatkozó információt. A beszédshándék megvalósulhat a személy által ismert nyelvek bármelyikén, nem kötődik egy konkrét nyelvhez.

A lemma szintre úgy jutunk, hogy a beszédshándék megvalósítása során átlépünk a konkrét nyelv lexikonába. A konceptuslexikon csomópontjai felidézési kapcsolatban állnak az egyén által beszélt nyelv(ek) lexikai egységeivel. A konceptuscsomópontok és konkrét nyelvi lexikális megfelelőik között nem áll fenn egy az egyben megfeleltetés. A konceptus egyes elemei és a nyelvi lexikon elemei nem fedik tökéletesen egymást. A

lemmacsomópontok szintaktikai csomópontok egy halmazához kapcsolódnak. Ez utóbbiak olyan tulajdonságokat határoznak meg, mint a nyelvi osztály, a nyelvtani nem vagy a segédige típusa. Tehát a lemma konkrét nyelvhez tartozik annak absztrakt elemeként.

A lemma megtalálását követi a lexémakeresés, amely egy absztrakt lexikai egység konkrét fonológiai alakja. Feltételezhető, hogy a szóhosszúság és az előhívás könnyűsége/nehézsége között is összefüggés áll fenn. A hangállományban közös elemeket felmutató lexémák kölcsönös előfeszítési hatása kísérletileg bizonyított. A lexémák megtalálása után az elemek közvetlen beszédelőttes szakaszba kerülnek. Ekkor következik be az elemeknek a sorba rendezése, a szükséges egyeztetés(ek) elvégzése. A beszédprodukciónak utolsó szakasza a hangos beszéd, a beszédprodukciónak tervezési szakaszainak outputja, az akusztikai megvalósulás.

Az ímént jellemzett tervezési szintek nem tökéletes működése vezet a beszédprodukciónak alkalmi üzemzavaraihoz, a nyelvbottlásokhoz. Az író által választott módszer azzal magyarázható, hogy a nyelvbottlások jól mutatják, hogy létrejöttükben melyik mechanizmus nem működött megfelelően. Az író példák segítségével mutatja be az egyes tervezési szakaszok diszfunkcionális működésének mechanizmusait.

A lemma keresése során kerülhetünk először tévútra, követhetünk el nyelvbottlást. A szintaktikai-szemantikai jegyek alapján szervezett lexikonrészben a hibás keresések következményeként legtöbbször a szándékolt elem szinonimája, antonimája, vele metonimikus viszonyban álló dologra referáló szó, vele fölé-vagy alárendeltségi viszonyban álló dolog neve jelenik meg.

A freudi elszólások a nyelvbottlásoknak abba a csoportjába tartoznak, amelyek a beszédprodukciónak folyamatának legelején keletkeznek. Huszár freudi elszólásnak azt a nyelvbottlást tekinti, amelyik a beszélő rejtett szándékát, gondolatát hozza nyilvánosságra. Szerinte igazi freudi elszólásra kevés meggyőző adat van, mivel nehéz a megfigyelő helyzetéből megkülönböztetni a beszélőnek a beszédre vonatkozó intencióját, rejtett gondolatát.

Ha a lemma megtalálása után a beszélő nem tudja teljes mértékben aktiválni a hozzá kapcsolódó lexémát, a „nyelvemen van” jelenség lép fel. Ez nem jelent mást, mint hogy a beszélő birtokol néhány részletet a hangzó alak tervéből, tudja például, hány szótagból áll a szó, vagy milyen beszédhanggal kezdődik, teljességgel mégsem képes azt felidézni. Nyelvbottlás esetén van output, megjelenik egy lexéma, vagy valami hangzásában hozzá hasonló logatom, ez azonban nem felel meg a konceptus szintjén kialakult tervnek.

A következő lehetséges zavar a sorbarendezés zavara. A lemma- és a lexémakeresési szakaszok után a kiválasztott elemek a munkamemóriába kerülnek. A munkamemóriáról készült modellek nem teljesen egyeznek, de abban egyetértenek, hogy az több, egymással együttműködő, párhuzamos rendszer komplex egysége. Ez a terepe a szándékolt köz-

Huszár Ágnes könyve a gyér hazai pszicholingvisztikai szakirodalom komoly nyeresége. A felsőoktatásban elsősorban pszicholingvisztikai kurzusok segédanyagaként való felhasználhatóságát elősegíti az a tény, hogy a szerző minden megállapítását és kategorizálását példákkal illusztrálja. A példákat részben saját magyar nyelvű korpuszából, részben idegen nyelvűekből meríti. Ez az eljárás módot ad arra, hogy az olvasó saját maga lássa meg a beszéd-folyamat eltéréseit különböző típusba – flektáló, agglutináló – tartozó nyelvek esetében. A könyv „olvasóbarát” jellegét dicséri az a tény is, hogy a szerző a – nem ritkán saját maga által alkotott – magyar szakszó mellett zárójelben mindig közli az elfogadott angol nyelvű terminust is.

lés előkészítésének is. Itt alakul ki a végleges sorrend, itt történik meg a grammatikai egyeztetés. Ebben a szakaszban hibát jelent, ha kieshet vagy betoldódik az egyik elem, vagy elemek helyet cserélhetnek.

A tagmondathatáron belül létrejövő helycserékről, sorbarendezési hibákról megtudjuk, hogy ezek anticipációk (előre hatók), perszeverációk (hátra hatók) vagy metatézisek (anticipáció és perszeveráció egyidejűleg).

Az anticipációnak két altípusa létezik: az érintett nyelvi elem (példánk esetében a tömorféma) csak a szándékozottnál korábban jelenik meg: kerge szivacsos marhakór a szivacsos kergemarhakór helyett; az érintett nyelvi elem (példánk esetében a tömorféma) a szándékozottnál korábban és a szándékozott helyen is megjelenik, hullaőr a hullaházban éjjeliőr a hullaházban helyett.

A perszeverációk esetében is ugyanez a két altípusa létezik: az érintett nyelvi elem csak a szándékozottnál később jelenik meg: hírt adott a válogatott futballista egykori állapotáról a hírt adott az egykori válogatott futballista állapotáról; az érintett nyelvi elem a szándékozottnál később és a szándékozott helyen is megjelenik: az autópálya-építést függetleníteni kell az autópálya-építést.

Metatézis akkor jön létre, amikor az elemek a munkamemóriában helyet cserélnek, az egyik a szándékozottnál előbb, a másik a szándékozottnál később, egymás helyén jelennek meg: veréssel ágyúra löni az ágyúval verébre löni helyett.

Az előbb tárgyalt sorrendi cserék egy tagmondaton belül mennek végbe. Azonban megismerhetünk olyan sorrendi cseréket is, amelyek átlépik a tagmondathatárokat, ezek a mondatátszövődés, valamint a fölöslegesen megjelenő vagy hiányzó negáció. Ezek során a munkamemóriában végbemenő művelet hatása túlnyúlik a tagmondat határán. van szó. Általában ezeket nem tartják számon a sorrendi cserén alapuló nyelvbotlások között, Huszár mégis e mellett érvel. Meglátása szerint azért értelmezhetjük ezeket nyelvbotlásokként, mert nem tekinthető normatív jelenségnek. Nem beszél nyelv művelő szempontok szerint hibáról, de azt bizonyosnak tartja, hogy az átszövődéses mondat nem a szokásos, mindenki számára könnyen érthető szórendi variáns. Hozzáteszi, hogy a mondatátszövődés kizárólag anticipációs jellegű lehet.

A könyv utolsó fejezetében egy, az író által 40 egyetemi hallgató körében végzett kísérletet ismerhetünk meg minden részletére kiterjedően. A kísérlet a sorrendi cseréken alapuló anticipációs és perszeverációs hibák előfordulásának feltárására irányult. Lényegében *Dell*, *Burger* és *Svec* azon hipotézisét kívánta magyar anyagon ellenőrizni, hogy a hibátlan működést az anticipációs gyakorlati effektus biztosítja. A kísérlet során a hallgatóknak a négy szóból álló 16 darab szósort 15 másodpercig táblán felmutatták, sőt ki is ejtették azokat. Ezután kellett a kísérleti személyeknek ezeket utánmondaniuk. A szósorok többnyire halmozott minőség és/vagy birtokos jelzős szintagmát alkottak, pl. csa-csi cica színes sója.

Az eredmények elemzéséből kiderül, hogy a nyelvbotlások túlnyomó többsége a beszédhangokat érintette. Mindent egybevetve a hibázások az összes szó 12,7%-ában fordultak elő. A perszeverációs hibák aránya jóval felülmúlta az anticipációsokét, tehát a vizsgálat nem igazolta a Dell-féle „gyakorlati anticipáció hatást”. Az eltérő eredmények okai a következők: a magyar nyelvű szósorok hosszabbak voltak, jobban megterhelik a munkamemóriát; a szósorok közül többet szinte lehetetlen volt vizualizálni, ez beindított egy időigényes ellenőrzést; a metronómütések által kiváltott stresszhelyzet teljesítményromláshoz vezetett.

Az utolsó egy kicsit a jövőbe tekint. A korábban már említett három tudományág (idegtudomány, kognitív pszichológia, pszicholingvisztika) képviselőinek összefogása szükséges ahhoz, hogy egyre adekvátabb modellek jöjjenek létre. Ezek ismeretrendszeirei feltehetően folyamatosan közelednek egymáshoz, de soha nem fognak hézag nélkül egymáshoz illeszkedni.

A könyv függelékeként olvasható a szerző által gyűjtött mintegy három- és négyezer tételes on line adatállomány egy része. Ennek tanulmányozása során az olvasó a szerző munkatársává szegődve ellenőrizheti az elméleti megállapítások érvényességét.

Huszár Ágnes könyve a gyér hazai pszicholingvisztikai szakirodalom komoly nyeregsége. A felsőoktatásban elsősorban pszicholingvisztikai kurzusok segédanyagaként való felhasználhatóságát elősegíti az a tény, hogy a szerző minden megállapítását és kategorizálását példákkal illusztrálja. A példákat részben saját magyar nyelvű korpuszából, részben idegen nyelvűekből meríti. Ez az eljárás módot ad arra, hogy az olvasó saját maga lássa meg a beszédfolyamat eltéréseit különböző típusba – flektáló, agglutináló – tartozó nyelvek esetében. A könyv „olvasóbarát” jellegét dicséri az a tény is, hogy a szerző a – nem ritkán saját maga által alkotott – magyar szakszó mellett zárójelben mindig közli az elfogadott angol nyelvű terminust is.

A könyvet azoknak ajánlom, akik érdeklődnek a nyelvészet, a pszichológia és a neurológia határterületén született új felismerések, a beszédprodukciónal kapcsolatos tudományos eredmények iránt.

Huszár Ágnes (2005): *A gondolatól a szóig. A beszéd folyamata a nyelvbottlások tükrében.*
Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Batár Levente
Idegennyelvi Lektorátus, BTK, PTE

Angol szaknyelv a felsőoktatásban

A Széchenyi István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Intézetének szervezésében 2002-ben indított tudományos konferencia-sorozat hetedik kiadványa a veszprémi Idegen Nyelvi és Kommunikációs Tanszék 2004. november 18-án megrendezett, „Az angol szaknyelvoktatás kulturális aspektusai” című konferenciájának előadásait és a tanszék oktatóinak az írásait tartalmazza.

Akötet szerkesztője maga is a tanszék oktatója, 1999 óta angol nyelvszakos tanárként, és a Veszprémi Egyetem Interdiszciplináris Bölcsész- és Társadalomtudományok Doktori Iskolájának hallgatója szaknyelv alprogramon.

Az előszó tájékoztatja az olvasót arról, hogy a szaknyelvoktatás itt az 1990-es évek közepén indult. Ezen belül a gazdasági angol nyelv oktatása egyre jelentősebb szerepet kapott. A kötet gyűjteménye az angol szaknyelv oktatásának különböző aspektusait mutatja be. Tematikailag nem homogén a válogatás, mert helyet kapott a nyelvi kompetencia, a nyelvpolitika, a készségfejlesztés, a tesztelés is, azonban a fő hangsúly az angol gazdasági szaknyelven van.

A konferencia két plenáris előadása követi az előszót. *Kurtán Zsuzsa* „A szaknyelvi kompetencia kulturális aspektusai” címmel a szaknyelvi kurzusokon történő kultúraoktatásra hívja fel az olvasók figyelmét. Először a kultúra és a nyelv kapcsolatának elméleti síkját mutatja be, majd a kérdéskört a gyakorlati oldaláról is megközelíti és bemutatja pedagógiai jelentőségét. A kulturális szemlélet oktatásának fontossága megkérdőjelezhetetlen, hiszen a kulturális sokféleség következtében a világot nehezen tudjuk megérteni, de belső késztetést érzünk mások megértésére. Ebben a tájékozódásban segít Kurtán írása is.

Rébék-Nagy Gábor *„Az angol orvosi szaknyelv tesztelésének kulturális aspektusai”* című tanulmányában a Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kara által kidolgozott PROFEX orvosi szaknyelvi vizsga kulturális dimenzióiba kalauzolja el az olvasót. A magyar anyanyelvűeknek készült vizsgának tekintettel kell lennie a magyar és az angol orvosi szaknyelv kulturális különbségeire. A vizsgának tartalmaznia kell a legfontosabb aspektusokat. Rébék-Nagy elemzésében bemutatja a szaknyelvhasználat kulturális különbségeit, az ezekből adódó nehézségeket, pedagógiai jelentőségüket általában és a vizsga kapcsán is.

A kötet második része tizenkét konferencia-előadást tartalmaz, melynek szerzői

Jablonkai „Kultúrák közötti üzleti kommunikáció, azaz az angol üzleti nyelv tanítása egy nemzetközi projekt keretein belül” című írása egy Leonardo-projekt eredményeit és tapasztalatait mutatja be. Kitér a projekt kereteire, résztvevőire, mozzanataira, céljaira, nehézségeire és tanulságaira, valamint a diákok visszajelzéseire.

Vargáné „Az üzleti kommunikáció tanításának kulturális dimenziója” című tanulmánya az üzleti angol nyelv és tanulóinak kommunikációs és kulturális kompetenciáiról ír a Széchenyi István Egyetem hallgatóinak körében. Ezen kívül a szerző a szaknyelvi tanár nézőpontjából gyakorlati síkon is segítséget nyújt a mindennapi felsőoktatásban.

Andrew G. Biri, Viera Bocková, Dévényi Márta, Björn Freiberg, Göncz Hajnalka, Havril Agnes, Tatiana Hrivíková, Jablonkai Réka, John Kowalchuk, Tompos Anikó, Vargáné Kiss Katalin és Irena Zavrl.

Bocková *„A turizmus néhány interkulturális aspektusa”* című tanulmányában a téma elméleti bevezetését követően bemutatja a Pozsonyi Közgazdaságtudományi Egyetemen folyó angol gazdasági szaknyelvi képzést. A szerző részletesen ismerteti a tanított kurzusok céljait és tananyagát, majd példákon keresztül illusztrálja a verbális kommunikáció nyelvészeti aspektusait a turizmus kapcsán.

Dévényi *„Az alacsony és magas kontextusú kultúrák kommunikációjának aspektusai az európai üzleti tárgyalásokban”* címmel az Európai Unió tagállamainak tárgyalási szokásait elemzi a Hall-i kulturális koncepció alapján. A tanulmány első része elméleti szemszögből mutatja be a Hall-i dimenziókat, majd jól illusztrált példákon keresztül az uniós országok e témához kapcsolódó jellegzetességeivel ismerkedhet meg az olvasó.

Hrivíková *„A szövegértés fejlesztésének kulturális vonatkozásai”* címmel sorra veszi az anyanyelvi kultúra azon tényezőit, ame-

lyek a személyes nézőpont kialakulását befolyásolják. Ezzel feltárja, mely szempontok hogyan befolyásolják a szövegértés helyességét, és listázza a főbb stratégiákat és olvasási készségeket. A továbbiakban a háttértudás fontosságát és taníthatóságának nehézségeit mutatja be példákon keresztül.

Jablonkai *„Kultúrák közötti üzleti kommunikáció, azaz az angol üzleti nyelv tanítása egy nemzetközi projekt keretein belül”* című írása egy Leonardo-projekt eredményeit és tapasztalatait mutatja be. Kitér a projekt kereteire, résztvevőire, mozzanataira, céljaira, nehézségeire és tanulságaira, valamint a diákok visszajelzéseire.

Vargáné *„Az üzleti kommunikáció tanításának kulturális dimenziója”* című tanulmánya az üzleti angol nyelv és tanulóinak kommunikációs és kulturális kompetenciáiról ír a Széchenyi István Egyetem hallgatóinak körében. Ezen kívül a szerző a szaknyelvi tanár nézőpontjából gyakorlati síkon is segítséget nyújt a mindennapi felsőoktatásban, külön kitérve a tananyagok kiválasztására és három kurzuskönyvként használt anyag elemzésére is.

A könyv tanulmányai értékes gyűjteményt alkotnak a szaknyelv oktatásával és kutatásával foglalkozóknak, de érdekes olvasmány a tárgy iránt érdeklődő angolul tudó olvasóknak is. A munka értékes hozzájárulást jelent a szaknyelvvoktatás- és kutatás tudományterületéhez és mindennapi gyakorlatához, mert betekintést ad a dunántúli egyetemek oktatói és kutatói, valamint a külföldi egyetemi kollégák által végzett kutatómunkába.

Vargáné Kiss Katalin (szerk.) (2004): *Angol szaknyelv a felsőoktatásban*. Széchenyi István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Intézet, Győr.

Bajzát Tünde
Idegennyelvi Oktatási Központ, Miskolci Egyetem

Húzd meg, ereszd meg...

Válogatás a magyarországi mozgalmpedagógia dokumentumaiból

„Ujjunk begyéből vér serken ki”, bárhol lapozunk bele a magyar gyermek- és ifjúsági szervezetek, mozgalmak történetébe. Néhány dokumentumsor elolvasása után még az a Murphy-törvény is belénk villan, hogy „ami elromolhat, az el is romlik”. Aztán ismét Ady-sóhajtás jut eszünkbe: „minden más táján a világnak...”

Talán nem is véletlenek a folytonos Ady-reminiszcenciák, hisz költőnk épp azokban az esztendőkből írta legmélyebb nyomot hagyó verseit, amikor a mi történetünknek is a legjelentősebb fejezete íródott. Ugyanis az sem véletlen, hogy éppen a 20. század első két évtizedében születtek meg és éltek legszebb korukat a modern világ (a lassan már történelmi emlékké váló ipari korszak) legjelentősebb, tanórán (ha nem is mindig iskolán) kívüli nevelési modelljei – is. E kötőszócskát azért szükséges a mondat végére illeszteni, mert a „klasszikus” mozgalmpedagógiai szerveződések a század reformpedagógiai kezdeményezéseinek édestestvérei. A két szocializációs alrendszer – az iskola és a mozgalmi szféra – egymást kiegészítve igyekeznek ellensúlyozni a szédítő iramú iparosodás és urbanizáció elidegenítő hatásait.

Nem lehet feladatunk e szűkre szabott helyen annak tárgyalása, hogy mely’ gyerek-szervezet mely’ társadalmi, világnézeti, politikai csoportnak köszönheti létrejöttét, a lényegre törő történelmi áttekintést megtaláljuk a kötet összeállítójának záró tanulmányában. Ajánljuk is az Olvasónak, hogy ezzel kezdje a majd’ 300 oldalnyi anyaggal való ismerkedést. A forrásközlések ugyanis nem kronológiai, nem is tipológiai, hanem egyszerűen betűrendben követik egymást.

Való igaz, a mind tartalmilag, mind formailag igen sokrétű anyagot bármely logika szerint nehéz lett volna áttekinthető rendbe igazítani. A záró tanulmány azonban e két szerkesztési elvet szerencsésen ötvözi, megtalálván és feltárván az összefüggést a történelmi folyamatok és a belőlük sarjadó nevelési modellek között. Így teljesen kézenfekvő, hogy a tipológiai nézőpontból megválasztott első fejezetbe a 19. század utolsó harmadából (a kiegyezést követő időkből) származó katonás-hazafias előképző „zászlóal-

„jak” kerültek, a másodikba pedig a századforduló körüli „kulturharc” légkörében kibontakozó vallásos egyesületek.

Az állami és egyházi háttérű szervezetek áttekintése után következik a már teljes mértékben 20. századi képződményeket soroló fejezet, mely az 'Önszerveződő, munkás és polgári gyermek- és ifjúsági szervezetek' címet viseli. A század elején bukkannak fel azok a szerveződések, melyeknek részint eredeti formációi, részint különféle derivátumai napjainkig – viszonylag – legnagyobb szeletét képezik a felnővekvők közösségi nevelésének.

Szól még a tanulmány a gyermek- és ifjúsági szervezetek szerepéről az 1918–1919-es forradalmak idején, majd a „sokszínű gyermekszervezeti palettáról” a két világháború közti Magyarországon – de kapjanak végre szót maguk a dokumentumok, hisz' azok magukért beszélnek.

„A közelmúltban világszerte hatalmas ifjúsági és gyermekmozgalmak születtek meg (...) – olvashatjuk egy 1947-es szövegben. – Nálunk eddig legismertebb gyermekmozgalom a cserkészlet volt, és ha az Úttörő mozgalom helyét ki akarjuk jelölni, úgy elsősorban a cserkészethez való viszonyát kell tisztáznunk. A kérdés az: van-e különbség a két mozgalom között, és ha van, miben áll ez a különbség?”

A következő években, majd a későbbiekben is többször föltették még e kérdést és ki így, ki úgy ecsetelgette a különbségeket... Egyelőre azonban még 1947-ben vagyunk, és a brosúra (a természethez való viszony feszegetése után) így folytatódik:

„A pionírok ősei, az első pionírok Amerika hatalmas rengetegeiben vették fel a harcot a vadon ellen. Az első telepések, akik elhagyták szülőföldjüket politikai és vallási meggyőződésük miatt, mikor új hazájukban letelepedtek, igyekeztek emberségesebb és magasabb rendű elképzeléseiket megvalósítani. (...)

Helytelen volna azt hinni, hogy a pionír mozgalom csak Amerikában születhetett meg. A pionír mozgalom mindenütt létrejöhett és létre is jött, ahol azonos előfeltételek állottak fenn: a szabad emberek küzdelme a természet és a társadalmi rend igazságtalanságai ellen és egy szabad és emberséges berendezkedés megteremtése érdekében. Ilyen feltételek minden országban megvoltak és éppen ezért nincs sajátosan amerikai mozgalomról szó ebben az esetben. Amerika pionírjai abban az időben és időrendi sorrendben az elsők közé tartoztak, ők a névadók és cselekedeteikkel is példaadók a későbbi pionírok számára. Az úttörők munkája azonban nem korlátozódhatik csupán Amerikára és nem is korlátozódhatott csak oda. Átlépte hamarosan a nemzeti kereteket, átlépte az országhatárokat, hogy belső tartalmának megőrzésével sajátos és új nemzeti formákban teljesítse a reárváló feladatát. (...)

Mint embernek büszkének kell lennünk az emberiség történelmének mindazon fejezeteire, melyek a haladás és fejlődés útját egyengették, mint magyarnak, oroszoknak, jugoszlávnak vagy amerikaiaknak pedig büszkének kell lennünk a nemzeti múlt mindazon szakaszaira, melyek az általános haladás útvonalába esnek. (...)

Különös figyelmet érdemelnek a program alábbi mondatai:

„Az Úttörő mozgalom együtt akar dolgozni és működni az összes haladó szellemű ifjúsági mozgalmakkal. Ha magát és eszmei tartalmát el is határolja, ezzel nem az elszigetelődést, hanem éppen a nagyobb és őszintébb együttműködést akarja elősegíteni. Az Úttörő mozgalom eszmei alapja, 1848–49 eszméi alkalmasak arra, hogy utat mutassanak, és élen járjanak és meggyorsítsák a 48–49-es hagyományokhoz való visszanyúlás révén a magyar ifjúság demokratikus felemelkedését.

Az Úttörő-mozgalom örömmel üdvözli a cserkészmozgalom új alapon való fejlődését, őszinte baráti kapcsolatokra törekszik a Cserkészfiúk Szövetségével és bízik abban, hogy fej-fej mellett fognak harcolni a független, szabad és demokratikus magyar köztársaságért.” (Úttörő mozgalom az iskolában' Bp., 1947.)

Ugorjunk át most néhány „fordulatos” esztendő ma már parodisztikus hatást keltő (olvasmányoknak igen izgalmas) dokumentumait, az események ismeretesekek – hogyan „egy-

sítették” a cserkészet az úttörőmozgalommal, hogyan számolták föl vagy „kovácsolták egybe” az összes ifjúsági rétegszervezetet (s lett belőlük DISZ), hogyan csináltak Matroska babát az úttörőmozgalomból is előírván, hogy:

„A DISZ-funkcionáriusok között tudatosítani kell, hogy az Úttörő Mozgalom – a Párt gyermekszervezetének – munkáját a DISZ-re bízta. Ez a megbízás azt jelenti, hogy a DISZ KV apparátusa és a bizottságok felelősek az úttörők között végzett munkáért.

A feladat végrehajtásához szükséges, hogy az Úttörő mozgalom még meglévő különállása megszűnjön. Be kell olvasztani az Úttörő Mozgalmat a DISZ-mozgalomba, mert az feltétlenül növeli az Ifjúsági Szövetség nevelőerejét az egész magyar ifjúságra. Ugyanakkor azonban biztosítani kell, hogy azok az eredmények, amelyeket az úttörő szervezet már elért, ne szűnjenek meg, hanem továbbfejlődjenek.” (Az MDP Politikai Bizottság határozata az Úttörőmozgalom szervezeti önállóságának megszüntetéséről, 1952.)

Köztudomású, hogy a modern gyermek- és serdülőszervezetek „etalonját” egy angol tábormok alkotta meg. Azt azonban, hogy első magyar hírhozóit mit csodáltak a cserkészetben, talán ma sem fölösleges felidézni. Idézzünk hát az egyik első hazai híradásból:

„A scout szót magát szó szerint talán a magyar őrs, előőrs, a felderítő szolgálatot ellátó végző katona neve adná meg. A tábormok határozottan a katonák haladására, jellembe-
li és tudásbeli színvonalára gondolt, mikor olyan módon szervezte a scout csapatokat, hogy azoknál a kölcsönös szolgálatkészség, bajtársi érzés, mindenki iránt tanúsított készség a segítségre; azután künn a természetben gyakorolt erős megfigyelése az egész környezetnek; mindenben való nagy mértékletesség, önuralkodás, lemondani tudás; és végre az összes szükséges, praktikus házkörüli foglalkozás (takarítás, főzés, foltozás) mind követelménnyé váljék, amelyek közül bármelyiknek elhanyagolása is van olyan súlyos vétség, mint a régebbi rendszerű katonaképzésnél valami szolgálati szabályzatbeli hiba.

Megírta a tábormok a könyvét katonák számára, azután hazajött Dél-Afrikából Angliába és egyszer csak nagy meglepetésére azt látja, hogy annak a könyvnek számos példánya forog kézen, mivelhogy annak alapján tanítják, gyakorolják itthon – nem a katonákat, hanem az iskolás fiúkat. (...) A tábormok maga azután úgy megszerette a kitűnő eszmét, hogy munkához látott a legkomolyabban, megírta a maga scout könyvét az iskolai ifjúság számára (...).

Az egészet nem szabad összetévesztenünk az eddig is ismert boys' brigade [fiúk zászlóalja] intézménnyel, mert hiszen magának *Baden-Powell* tábormoknak a mondása volt az, hogy „Don't be imitation soldiers but learn to be backwoodsman” („Ne legyetek katonautánzatok, hanem tanuljatok meg élni a jég hátán is”). A magyar kifejezés persze csak szabad fordítása annak a szónak, hogy backwoodsman. A szó azokat jelenti, akik az őserdőkben élnek, dolgoznak, és akik igazán ős primitív viszonyok közé menve oda, kénytelenek vele, hogy ácsok, házépítők, földművesek, szakácsok, szabók, vargák egy személyben mind maguk legyenek. Ezt az életrevalóságot akarja a tábormok megadni azoknak, akik számára könyveit megírta, a katonák közt ugyanúgy, mint az iskolai ifjúság között, mert saját tapasztalata vitte arra, hogy a katonai világban el lehetne hagyni néhány percentet a holt betűben őrzött millió rendszabály tanulásából is, de meg az uralkodás reprezentálásából is, hanem helyette meg lehetne fogatni a dolog boldogabb végét..

Bármilyen intézmény, legyen az iskola, templom, gyártelep stb., mind szervezhet a maga körébe tartozó ifjúságból scout-csapatokat (...).” (*Gineverné Győry Ilona*: „A scout intézmény Angliában”. Népművelés, 1910)

A recenszensnek ez esetben sem lehet feladata az árnyalt mozgalomtörténeti áttekintés, csupán azon szubjektív élménye vezérli, amely a másik mozgalomnál is Murphy törvényét juttatta eszébe. Természetesen a recenszens is tudja, hogy egyik mozgalomnak sem csak ígéretes kezdetei és arcpirító hullámvölgyei, tragikus mélypontjai voltak, hanem fel lendülő, értékteremtő korszakokban is bővelkedik mindkettőjük története; s abban is hisz e sorok írója, hogy korunk – a 21. század – kihívásai virágkorukra emlékeztető teljesít-

ményekre sarkallhatják még a gyermek-és ifjúságkultúra minden műhelyét. Mégsem állja meg a recenzens, hogy befejezésül ne idézze – már csak a szimmetria kedvéért is – az egykori hazai (tábornoki rangú) országos főcserkész parancsát a kiscserkészlet egységes működéséről. Időpont: 1943. [!]

„A magyar kiscserkészlet hosszú, értékes, szép munkára és múltra tekinthet vissza. Az idők során többféle indítás volt, melyek közül legsikeresebben a kiscserkész, farkaskölyök és apródmunka állt. A későbbi fejlődés folyamán a kiscserkész elnevezés gyűjtőnévvé vált és ebben a keretben fejlődött és izmosodott tovább külön-külön az apród és a farkaskölyök munka.

A magyar cserkészlet megújulásával kapcsolatban elérkezettnek látom az időt arra, hogy ezt a mindannyiunk szívéhez közelálló cserkész munkát újjászervezzem s ezáltal átütőbbé, és még lendületesebbé tegyem. Annál is inkább fontos ez, mert felmerült a szükséglet is, hogy – mint úttörő kezdeményezést – indítsuk meg Mozgalmunkon kívül az országos kisapród-mozgalmat mindazok számára, akik ugyan nem kiscserkészek, azonban ugyancsak magyar kisfiúk. Az ő életüket ezen az új mozgalmon keresztül és módszereink segítségével mélyebben magyarrá, szebbé, színesebbé és boldog emlékezetűvé akarjuk tenni. Ez a gondolat később esetleg a nemzet összes kiscserkész korú fiú-ifjúsága iskolán kívüli nevelésének irányítását is jelentheti.

Cserkészsvonatkozásban, ha az eddigi két irányzatban külön-külön dolgozó értékek és alkotóerők összefognak, úgy ez az új, nagy összefogás nemcsak az új kiscserkészletünket fogja erősebbé tenni, hanem jótékony és áldásos hatását az egész Mozgalom is érezni fogja.

Ebben a hitben és ezért építettük az új kiscserkész munkát szilárdan az eddig kitermelt belső értékekre és hagyományokra.

A felmerült sok értékes gondolatot a jelen tervezet szedte rendszerbe. Az eddig elért eredményeket elkallódní nem hagytuk és az ezen parancsomban közölt új rendszer – éppen hajlékonyságánál és az élethez igazodó simulékonyságánál fogva olyan, hogy abba a jövő minden kincses eredménye is beépíthető és beleszöhető.

I. Alapelvek

(...)

A magyar kiscserkész eszménye a szabadságharc kis hőse, a vörössipkás kisdobos legendás alakja. Mint életkeretbe, az ő életébe éli bele magát a kiscserkész s követésével az ősi magyar vitézi szellem hordozója. Ez az alapgondolat igit-vérig magyar!

II. A kiscserkész életének útja

(...)

A tündérmesék korából már kinőtt, kezd érzéke fejlődni a hősi dolgok, vitézi tettek megértése iránt.

A kisdobos-cserkész már otthonosan mozog családjában, a sátoralja, a nemzetsége már befogadta. Megismeri a magyar nemzet honfoglalásának hőseit, átérzi törzse honfoglalását, és a hun-magyar mondakörben régi tetteket ismer meg. (...)

c) (...) A kisdobos elmegy tanyázní a vitézekkel vagy azok közelébe. Utánozza őket minden ügyességükben: nyomot követ, állatokat figyel meg, erdön jár, kalandozik a természetben, a tábornót mellet énekmondó, mesemondó, szóval iparkodik élni a régi magyarok természethez nőtt életét. (...)

d) A fejlődés negyedik lépcsője az a kor, amelybe a fiú 11. életévének betöltése után jut. Előttünk áll a befejezett gyermek (1. 3. számú parancsot) és ekkor kezdődik meg az átalakulás korszaka.

Ekkor kezdődik meg az átmenet a cserkészlet felé.

A megoldás kétféle lehet: vagy elmegy a kiscserkész valamely cserkészcsapatba „sátorverő” cserkésznek, vagy megmarad egyelőre kiscserkésznek.

Amennyiben kiscserkész marad, akkor életének e korszaka megjeleníti a magyar történelmet. Övé a honalapítás, országszervezés (a föld elosztása szereken), az Európáért vívott harcok, a török-tatár háborúk, a kuruc kor, a szabadságharc, az első és a most folyó világháború szellemi kincsei.”

Gondolataink sokfelé kalandozhatnak, ha tüzetes elemzés alá akarnánk vonni az idézett – helyenként mehökkentően egybecsengő – szövegeket. Nem tesszük ezt. Végül is csak ízelítőt kívántunk adni egy rendkívül gazdag és tanulságos dokumentumgyűjteményből. A tanulságok levonása legyen az Olvasó (világért sem harci) feladata.

P. Miklós Tamás (2004): *Gyermek- és serdülőkori szervezetek. Gyermek- és Ifjúságszervezet-történeti Múzeum – Zánkai Gyermek és Ifjúsági Centrum Kht. Zánka*

*Trencsényi Imre
Budapest*

A vihar közepén

A cionista ifjúsági mozgalmak ellenállása a német megszállás idején

A történelem tanításában megnőtt a legújabb kori történelem súlya – most már megvan az a történelmi távlat, amely lehetővé teszi a történelmi folyamatok vizsgálatánál nélkülözhetetlen objektivitást. Fel kell tehát vállalni a 20. század második felében zajlott események objektív átadását. Idesorolandó a Holokauszt témája is.

Magyarországon a Holokauszt még mindig a „rázós” témakörbe tartozik. Több felmérés tanúskodik arról, hogy az emberek ismeretei e tekintetben hiányosak. Ez a hiány maga után vonja a helytelen következtetéseket, előítéleteket is. Az ismeretek elősegíthetnék a kritikus magatartás kialakulását is a történetekkel kapcsolatban, végbemehetne a nélkülözhetetlen katarzisz, a Holokauszt témája nem lenne „rázós”, „szemlesütős” „szégyenlős”.

Tehát sok oka van annak, hogy meg kell emlékezni a Holokausztról és meg kell ismertetni a gyerekekkel az iskolai oktatás keretein belül. Szándékosan nem a „megtanítani” kifejezést használom, mert inkább meggyőzni, megértetni kell, mint szigorúan tananyagot leadni és számon kérni, osztályozni. A Holokauszt problematikája nem osztályozható és nem is kérhető számon, de tudomásul vétele kötelező.

Az MTI 2004. február 25-i jelentése szerint (1), amely a Holokauszt Dokumentációs Központ április 15-i megnyitása előtt készült felmérésről számol be, a megkérdezettek 22 százaléka nem tudta időben elhelyezni a Holokausztot, 4 százalék nem hitte el a gázkamrák létét, 35 százalék szerint a Holokausztból a zsidók előnyöket kovácsolnak, 45 százalék nem ért egyet azzal, hogy a magyar állam kárpótlást adjon, 33 százalék nem tartja fontosnak azt, hogy az iskolában tanítsák a Holokausztot, 20 százalék nem ért egyet a múzeum megnyitásával, 2 százalék Holokauszt-tagadó.

Ezek az adatok is azt támasztják alá, hogy még mindig intenzíven foglalkozni kell már az iskolában a Holokauszttal. Az Európa Tanács állam- és kormányfőinek bécsi és strasbourgi csúcstalálkozóján elfogadták „A 20. századi Európa történelmének tanulása és tanítása” elnevezésű projektet. Ebben a Holokauszt témája is szerepel, mint olyan, amellyel kiemelten kell foglalkozni. Az Európai Unióba újonnan felvett államokban különösen nagy jelentősége van annak, hogy szó legyen erről a történelemoktatás során, hiszen ezekben az országokban nem történt meg a szembesülés és a „megtisztulás” az adott or-

szág zsidóságának és az európai zsidóság történelmének 1939–1945 közötti korszakával kapcsolatban. Éppen ezért a Holokauszt megismerése és megismertetése speciális módszertani kérdéseket vet fel, hiszen még mindig rengeteg szubjektív elem kapcsolódik a fogalomhoz. Mondjuk ki őszintén, még mindig érzékeny pontokat érint. A gyerekek sokféle véleményt hoznak otthonról, amelyek meghatározzák hozzáállásukat a témához. A Holokauszt hagyományosan tananyagként való kezelése és számonkérése nem segít abban, hogy meggyőzzünk gyereket és felnőttet arról, hogy foglalkozni kell a kérdéssel és állást is kell foglalni. Csak a meggyőzés az az út, amellyel szabad gondolkodásra lehet nevelni embereket. Tehát a hagyományos, frontális, előadásos, számonkérő, katedráról szóló módszert a Holokauszt feldolgozása kizárja! Fel sem merülhet ez a felfogás!

A modern történelemoktatás sem nélkülözheti a jó tankönyveket. Szerepük nagyon fontos, mert azon kívül, hogy a gyerekek tanulnak belőlük, a későbbi felnőtt könyvtárak bázisát is adhatják, hiszen alapvető ismereteket foglalnak össze és így kézikönyvként is használhatóak. A történelem tankönyv piac óriási. Ez azonban nem jelenti azt, hogy tankönyveink megfelelően mutatnak be a magyar Holokauszt eseményeit. Hiányoznak a kifejtések. Ezt azonban ne vessük a tankönyvírók szemére, hiszen kifejezetten a magyarországi zsidóság történetével foglalkozó szakmunkákból is hiányzik a budapesti gettó története. Az igaz, hogy ez 7 hét története, de 70 000 ember sorsa (lakásonként 14 ember), azaz a budapesti zsidóság története. Egyedül „A zsidó Budapest” című (2) kötetben található részletes eseménytörténet. Így minden tanulmány, cikk, visszaemlékezés, dokumentumfilm, CD, videóanyag kiemelt fontosságú e témakörben. Ilyen értelemben kell értékelni azt az oktatási anyagot is, amelyet az izraeli Magyarországi Cionista Ifjúsági Mozgalmakat Kutató Társulat adott ki „A vihar közepén” címmel. Az oktatási segédanyag egyik összeállítója David Gur, aki a cionista zsidó ellenálló csoportok tagja volt Budapesten 1944-ben. Tehát résztvevő, túlélő, aki történészként közismert Izraelben és a világon, vagyis többszörösen is a téma avatott szakértője.

Ennek a kiadványnak a megjelenése egybeesett és természetesen összefüggött a Bálint Közösségi Házban 2004 november 5–6–7-én megrendezett hétvégi szemináriummal, melynek címe: „Második szeminárium a Holokauszt és az ellenállás oktatásáról”, a Holokauszt 60. évfordulójának előkészítésére. A szeminárium célcsoportját oktatók alkották. Az „oktatók” kifejezést a rendezők használták azzal a céllal, hogy szélesebb legyen a megszólítottak köre, ne csak a tanárookra vonatkozzon. 2004-ben dokumentumfilm is készült a magyarországi cionista ellenállásról, „Tettük a dolgunkat” címen. A film készítői: Büchler András, Donner Andrea és Nagy Ákos.

Sokan azt mondhatják, hogy a magyar Holokauszt történetében igen kis fejezet a cionista fiatalok cselekedete, hiszen kis csoportokról van szó, „kis” tettekkel.

Léteznek-e kis tettek egy háborúban? Kis tett-e az, ha védlevelek tízezreit hamisítják emberek életének megmentéséért, kis tett-e, ha gyerekek százaát próbálják megmenteni a gettósítástól, kis tett-e, ha a nyilas halálbrigádok meneteiből mentenek ki embereket?

A válasz egyértelműen nem! Ezek történelmi tettek, amelyekről tudnia kell az utókor-nak, és szerves részét képezik a nemzeti történelemnek, nemcsak zsidó-ügyek. A történelmi tetten kívül óriási nevelő erő is van abban, ha ezeknek a fiataloknak a tevékenységét megismerik a gyerekek. A hősi romantikán kívül azt is megérik, megértik, hogy mindig van lehetőség „nem”-re, még egy totális állam keretein belül is. Ez a kiadvány azért is fontos, mert választ ad arra a kérdésre is, amely gyakran felmerül a háború után született generációban, hogy miért tűrte ennyi ember a vágóhídra hajtást és senki nem tett semmit ez ellen. A zsidó identitástudat alakításában is jelentősége van az összeállításnak.

Azt is fontos tudni erről a füzetéről, hogy a Magyarországi Hasomer Hacair kezdeményezésére született meg. Ennek azért van jelentősége, mert a zsidóságon belül egy csoportról van szó, saját világszemlélettel és zsidóságfelfogással. A közvélemény hajlamos arra, hogy ne árnyaljon, hanem egy tömbként kezelje a zsidóságot. A zsidók között kü-

lönböző világnézetű, politikai gondolkodású emberek, csoportok vannak, köztük a cionisták is, illetve a cionista szervezetek. Hazánkban ezeket a Magyarországi Cionista Szövetség fogja össze. A Szövetség célkitűzései között szerepel, hogy „előmozdítsa a zsidó nemzeti tudat fejlődését és küzdjön az asszimiláció ellen”.

Természetesen vitatható ez a cél, de ettől el kell tekintenie annak, aki ezt a kiadványt használni fogja. Sokkal fontosabb az, hogy fontos történeti kérdést vet fel: a zsidó ellenállás kérdését. Ezt a kérdéskört kívánják beépíteni a magyarországi Holokauszt oktatásba és ez által a történelem oktatásába is. Kiadványuk – alcíme szerint – oktatási program, segédanyag. Az igazság az, hogy inkább szöveggyűjtemény. Szerepelnek ugyan kérdések a fejezetek végén, mint egy munkafüzetben szokás. A kérdések a leíró jellegű szövegek és a tanúk összehasonlítását érintik. Tehát megerősítő jellegűek, egymásnak felelnek. Nem biztos, hogy kreativitást igényelnek. Kicsit mechanikusak a kérdésekre adandó lehetséges válaszok. Például: „Hősies tetteként határozhatjátok-e meg az ifjúsági mozgalmak magyarországi mentőtevékenységét?”

Nem eléggé átélhető a szerepjátékok sem, és nem biztos, hogy elvárható egy mai gyerektől, hogy a háború alatti fiatalok bőrébe bújjon.

A kötet összeállítói feltételezik, hogy a magyarországi történelem tanítása során a gyerekek ismernek olyan fogalmakat, melyek a magyar zsidósággal kapcsolatosak, például: ortodox, neológ, cionista. Nem biztos, hogy egy diáknak ismernie kell az ifjúsági cionista mozgalom irányzatait.

Jól használható a Bevezetés azon fejezete, amely a II. világhábrú kitörése utáni zsidóellenes politikát mutatja be. Vitathatatlan érdeme, hogy szövegtérítésre és értelmezésre nevel, segít időben tájékozódni, dokumentumokat elemezni. Végül is megfelel az érettségi kompetenciáknak. Értékesek a fotók, a visszaemlékezések. A kötet jól illeszkedik ebből a szempontból a már meglévő oktatási segédanyagok tematikájába. (Dokumentumok, források a magyar zsidóság 20. századi társadalom történetéből – Segédanyag a magyar társadalomtörténet, a holocaust történetének tanításához – Lauder Javne CD – <http://www.lauder.hu>)

A kötetet áthatja némi szubjektívizmus, mert cionista szempontból a magyar cionizmus történetének egy fejezetét dolgozza fel. Vannak vitatható megállapítások vagy szükségtelen értékelések. Például *Horthy Miklós* méltatása: „... kitűnő admirális volt...” „Mind az asszimiláns, mind a vallásos zsidóság többsége elutasította a cionista eszméket és a magyar nacionalizmushoz asszimilálódott.”

Ha valaki ezt a segédanyagot használja, akkor kellő kritikával tegye. Ennek a recenziónak nem feladata a fent idézett mondat értékelése, de kritikusan kell fogadni. Szerepelnek fogalmak magyarázat nélkül. Például: a haluci ifjúsági mozgalom. A kiadvány vitathatatlan érdeme, hogy a gyerekekhez közelebb hozza ennek a korszaknak a mindennapjait. Képet alkothatnak a mindennapi történelemről, ami igen hiányzik a magyarországi történelemoktatásból. Abban is nagy segítséget nyújt, hogy a gyerekek a kor szereplőinek motivációit megértsék. Nem jelent az sem problémát, hogy sajátos szempontból mutat be folyamatokat, mert a gyerekek különböző megközelítéseket kapnak.

Ma már Magyarországon léteznek olyan kiadványok, amelyek nemcsak a holokauszt emléknpra való felkészülést segítik elő kampányyszerűen, hanem a Holokauszt tanításá-

A megkérdezettek 22 százaléka nem tudta időben elhelyezni a Holokausztot, 4 százalék nem hitte el a gázkamrák létét, 35 százalék szerint a Holokausztból a zsidók előnyöket kovácsolnak, 45 százalék nem ért egyet azzal, hogy a magyar állam kárpótlást adjon, 33 százalék nem tartja fontosnak azt, hogy az iskolában tanítsák a Holokausztot, 20 százalék nem ért egyet a múzeum megnyitásával, 2 százalék Holokauszt-tagadó.

ban, vagyis a magyarországi zsidóság történetének tanításában is segítséget nyújtanak. 'A vihar közepén' ilyen kiadvány.

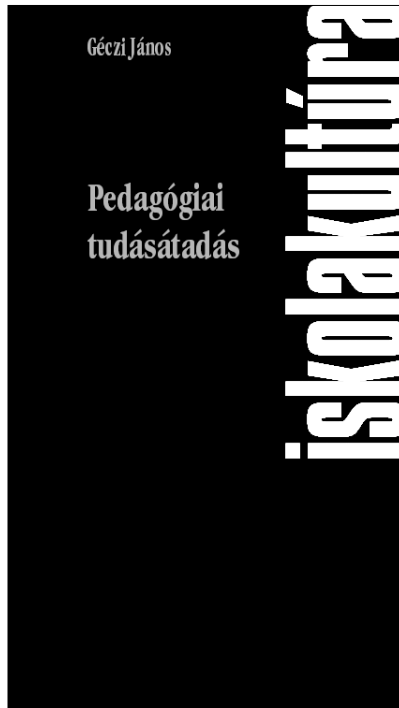
Jegyzet

(1) <http://www.magyarorszag.hu>

(2) Frojmvics Kinga – Komoróczy Géza – Pusztai Viktória – Strbik Andrea (1995): *A zsidó Budapest*. Városháza MTA Judaisztikai kutatócsoport, Budapest.

David Gur (2005, szerk.): *A vihar közepén*. Yad Vashem Holocaust Oktatási Intézet – Magyarországi Cionista Ifjúsági Mozgalmak Történetét Kutató Társulat – Magyarországi Hasomer Hacair, Budapest.

Simon Mária
Lauder Javne Óvoda és Iskola

Az Iskolakultúra könyveiből

Az átalakuló elsőkutatás - konferencia

A Tempus Közalapítvány 2006. január 25-én konferenciát szervez 'Vállalati kapcsolatok képzők és munkáltatók szerepe az új felsőkutatási szerkezet fejlesztésében' címmel, Budapesten.

A Bologna folyamat megvalósításának támogatására az Európai Bizottság tavaly minden EU országban megalakította a Bologna Tanácsadói hálózatot, amely konzultációs lehetőségekkel, szakmai rendezvényekkel, honlap fenntartásával járul hozzá Magyarországon is az Európai Felsőoktatási Térség továbbfejlesztéséhez.

A Bologna folyamat egyik következménye az intézmények munkaerőpiaci kapcsolatainak megerősítése, egy „társadalmi bázis” kialakítása az intézmények stratégiai döntéseiben. A munkaadók ezen változások miatt nagyobb szerepet vállalhatnak az oktatási programok aktualizálásában, ami különösen fontos a magyar felsőkutatás területén.

A szeminárium célja a diplomás munkavállalók elhelyezkedési esélyeiben közvetlenül érintett felsőkutatási intézmények és munkáltatók tantervfejlesztéséről, képzési követelményekről, a felek között fennálló kommunikációs csatornák szerepéről alkotott véleményének megismerése. A szeminárium keretében lehetőséget adunk a felsőkutatási intézmények és munkáltatók véleménycseréjére az Európai Képesítési Keret 2006-os bevezetése, illetve a kimeneti követelmények meghatározása kapcsán.

A délelőtti szekcióban vitaindító előadásokat gyűjtöttünk össze a téma sarkalatos pontjainak megismerésére, körüljárására. Az előadásokat követően kerekasztal-beszélgetések formájában hallgatjuk meg felkért beszélgető partnereink és a résztvevők véleményét, javaslatait az egyes délutáni szekciókban.

Részvételi szándékát kérjük, hogy jelezze a Tempus Közalapítvány honlapján elérhető on-line jelentkezési lapon legkésőbb 2006. január 19-ig.

A helyszín a Lánchíd pesti hídfőjénél található, a Dorottya és az Apáczai Csere János utca kereszteződésénél. Kapunyitás a rendezvény kezdete előtt fél órával, 9 órakor lesz.

A szeminárium időpontja: 2006. január 25. 09.30–16.00

Helyszín: Sofitel Atrium Budapest
1051 Budapest, Roosevelttér 2.

Honlap: http://www.tka.hu/pages/event/event.php?page_id=11&event_id=195
(Educafe)

Toll és ceruza gyűjtő akció

Már 2000-nél is több tollat, ceruzát gyűjtöttek a Budapesti Corvinus Egyetem hallgatói Afrika szegényeinek, hogy esélyt adjanak a tanuláshoz, a fejlődéshez.

A Közgazdász, a Budapesti Corvinus Egyetem diákújságja októberben ceruza és tollgyűjtő akciót hirdetett a szegénység ellen és a fenntartható fejlődésért folytatott nemzetközi küzdelem részeként. Az Adj esélyt! Adj egy tollat! akció kezdeményezője Vári Sára, a Közgazdász diákújság-írója, a Fiatalok a Fejlődésért Egyesület alapítója, aki a 3. World Youth Congress résztvevőjeként szembesült az afrikai gyerekek tanulását akadályozó íróeszköz hiánnyal.

December közepére több mint kétezer új tollat, ceruzát dobtak az egyetem hallgatói a szerkesztőség ajtájára szerelt sárga dobozba. Az első íróeszköz szállítmányt a szudáni gyerekeknek szánják, de a gyűjtést tovább folytatják. A cégeknél, intézményeknél arculatváltás miatt feleslegessé vált egyéb reklámtárgyat is elfogadnak: pólókat, sapkát is, hogy továbbítsák az arra rászorulóknak, a hazai hajléktalanoknak. A szerkesztőség a gyűjtés eredményéről a Közgazdász hasábjain folyamatosan beszámol, és keresi a szállításban közreműködőket, segítőköt. Az adományokat is a szerkesztőségben várják. (Educafe)

Articles

Géza Sáska

European educational policy from a Central European perspective

Although the world and, within it, Europe, is made up by a number of countries and regions cutting across borders, few are kept tabs on – most are taken no notice of. Attention, in short, is selective. Thinkers driven by an aim to reform are seeking regions and countries for local (Hungarian) problems which may substantiate the objectivity and feasibility of their reform intentions. As a result, only a few selected points are highlighted.

Katalin Sándor

Approaches to the issues of intermediality: Part 1

A comprehensive theoretical consideration of intermediality, together with the related notions and the discourses that represent them, may be important because their practical contexts and potentials show a great deal of variation in terms of a range of cultural representations – sometimes even rendering them borderless.

Attila Márton Farkas

Iconic shift and hieroglyphs

Images can once again regain the central position in culture that has been taken away from them by language and texts. In several studies published by *Kristóf Nyíri* in the past few years, the author has explored whether, and, if so, how, it is possible to express abstract notions by images and symbols – that is, to substitute conceptualization with visualization.

László Vass

Classification of visual poetry based on László Nagy's works

Terry Olivi and *János Petőfi S.* regard a group of so-called visual literary works as representing a special verbal genre that

take a first step toward multimediality. First in Petőfi's paradigmatic typology is a subset of works classified under this heading. This article investigates this subset constructed by verbal and visual components.

Rita Kelemen

International tendencies in the theory of textually presented mathematical tasks

Internationally comparable results have alerted Hungarians to what some regard as a PISA-shock, at the same time demanding radical changes. Others, however, claim that task factors have favored Anglo-Saxon countries, and thus one should not come to general conclusions.

Szabolcs Zalay

Constructivism and educational drama

This article presents a pedagogy that provides the joy of creation for student and teacher alike, which, nevertheless, maintains the seriousness of learning and avoids infantile approaches and senseless playing. Rather, it is conscious construction, a process of teaching and learning that features close cooperation, learner-centeredness and meaningful experience. The focus: current educational drama.

Tamás Keller

The rationalization idea in the social sciences and literature

The rationalization idea present in the social sciences can be captured in literature and literary studies as well. This paper addresses the way the rationalization idea appears in the work of two social science thinkers (*Tönnies* and *Spengler*) and two writers (*Antal Szerb* and *Mihály Babits*).

Péter Domonkos
Harbach 1944

It is only in hindsight that one can identify the relevant and useful in Michael Rif-

faterre's theory of reading. This article attempts to tackle how it can function, in a modernized version, in the space created by *Pilinszky*.

Csaba Gáspár
About man

When analyzing a subject, any phenomenon, it is a routine procedure to compare it with a related entity – one that is similar in some respects. Human thinking, just like perception, senses reality in terms of variations in differences. In ancient Greek thinking, the world is interpreted as a systematic whole of differences: as cosmos. Distinct entities are construed in terms of their differences from others – rather than by themselves. In speaking about God, we say how he is different from man – and how man is different from him.

Surveys

Csilla Molnár
Speech acquisition and cognitive science

Péter Bogdán
An anthology of cultural otherness

Gyöngyi Czompa
On the legal historical aspects of Dear Anna

Zoltán Varga
Twenty per seven

Reviews

Judit Józsa
Must-have books for learners of Italian

Levente Batár
Slips of the tongue

Tünde Bajzát
English for specific purposes in higher education

Imre Trencsényi
Pull it and let go...

Mária Simon
In the eye of the storm